

Risâle-i Cabbâr Kulu'da Bülbülün Dinî-Tasavvufî Mahiyeti

Ali TORUN

Edebiyatımızın muhtelif cephele-
rinde müşterek konular vardır. Aşk,
hasret, ölüm gibi...

Haddizatında bütün insanlığı il-
gilendiren bu konular beynelmiledir.
Dünya edebiyatlarının başlıca temel
konularını teşkil eder. Ancak bu ko-
nuların ele alınış tarzları milletten
millete farklılık arz eder.

Bu farklılaşmanın sebepleri çeşit-
li noktalarda aranabilir. Ancak bun-
lardan birinci sebep kültür farklılığı-
dır. Zira her milletin hayatı bir yo-
rumlama tarzı vardır. Bu yorumlama
farkı beslenme, barınma, giyinme gibi
bir takım basit ihtiyaçlardan güzel
sanatlara kadar o milletin hayatında
kendini hissettirir. Dolayısıyla bu tür
konuların edebi eserlerdeki tezahür-
leri de farklılaşır. Bu tezahürler mil-
letten millete olduğu kadar, aynı mil-
let edebiyatının muhtelif cephelerinde
ve hatta aynı devir yazar/şairlerinde
de değişebilir.

Nitekim, edebiyatımızın temel ko-
nularından birini teşkil eden «Bülbül»
ve onun «Platonik aşkı» insan muhay-
yilesinde efsaneleşmiş; naz, cefa, fer-
yad, aşkın sembolü haline gelmiş an-
cak; devirden devire, yazardan yaza-
ra, şairden şaire farklı şekilde teza-

hür etmiş, farklı şekilde ele alınmış-
tır.

Fars edebiyatından edebiyatımıza
geçen «Gül-Bülbül» efsanesi bilhassa
Divan edebiyatımızda zengin bir tür
ortaya çıkarmıştır. Genelde Bülbülnâ-
me, Bülbülüye yahud Gül ü Bülbül adı
verilen müstakil mesnevilerle, şiirlere
konu olmuştur. Bu eserlerde Gül ve
Bülbül efsanesinin başlıca iki mihver
noktası vardır :

Birincisine göre : Bülbülün inle-
melerinden rahatsız olan kuşların onu
Hz. Süleyman'a şikayet etmeleri, yar-
ılanması, aşk şarabından mest oldu-
ğunun anlaşılmasından sonra inleme-
sinin caiz olduğuna karar verilmesi ve
affedilmesi...

İkincisi ise; Bülbül'ün Hicaz'a gi-
derken İrem bağına girmesi, gülü gö-
rüp aşık olması ve aralarında bir ta-
kım maceraların geçmesi...¹

Buna göre Bülbül, şakımalarıyla,
ağlayıp inleyen, durmadan sevgiliye
aşk sözleri sarfeden bir aşğın sembo-
lüdür.

Bu anlayışa göre Bülbül, tamamen
mücerred bir varlıktır. Halbuki Türk
Halk edebiyatında ve onun bir alt şü-
besi olan Aşık Tarzı Türk şiirinde da-
ha müşahhas olarak ele alınmıştır. Nis-

beten Divan tesiri olmakla birlikte bu anlatımlarda Bülbul, bahçelerde şakıyan, baharın habercisi; bazan kiraz ağacına, bazan limon ağacına konan bir serbestiyet, bir hürriyet içersindedir. Bülbul bu haliyle reelleştirilmiştir.²

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatında ise Bülbul, tamamen farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bülbul, Divan edebiyatında olduğu gibi aşkla fakat ilâhi bir aşkla dolu velilerin sembolüdür. Bu şekilde tasavvuf çeşmesinden kana kana içen bülbulün lirizmiyle tasavvufun mücerred fikirleri dile getirilmiştir. Bu anlatımlar neşredebileceğimiz alegorik metinde de görüleceği gibi didaktik bir gaye taşımaktadır.

Yazımıza konu teşkil eden bu risalede Hak-halk, tevazu-kibir, helal, haramları muhayyel bir bülbul-kuzgun muhaveresinde ele alınmıştır.

18. asrın son yarısında kaleme alındığını tahmin ettiğimiz bu metin bir mutasavvıf olan Cabbâr Kulu'ya aittir. Hayatı hakkında malumat bulamadığımız bu şahsiyet Risale-i Cabbâr Kulu adlı eserinin ketebe kaydından anladığımızı göre Karaağaç post-nişinlerindedir.³

Tesbitlerimize göre Cabbâr Kulu'nun Risâle-i Cabbâr Kulu,⁴ Mecâlis⁵ ve Vasiyetnâme⁶ adlarında tasavvufi mahiyette üç adet eseri vardır.

Tam metninin neşredebileceğimiz Bülbul fashî Risâle-i Cabbâr Kulu'nun birinci nashasının 51.b-52.b varakları, ikinci nushanın 44.a-46.a varakları arasındadır. Nüshalar arasında mühim bir fark yoktur.

Bâb-ı Kuzgun ile Bülbulün Halin Beyan İder :

Cabbâr Kulu aydur : Bir gün bir bağçe içinde bir kuzgun gördüm. Kuzgunun bir kavak başında yuvası var. Bu bağçe içinde bir bülbul uçub gezer.

Bu bülbul uçarak vardı, bir elma ağacına kondu. Bu elma ağacı ol kuz-

gunun olduğu kavağa yakın idi. Kuzgun bülbulü gördi, Bülbulle hal dili ile söyler : Sen nasıl kuşsun, senin adın nedir? dedi. Bülbul aydur : «Neylersin ben fukarayım, bir zaifem» dedi. Kuzgun buna, hele adın ne dedi. Aduma bülbul derler dedi.

Bu kelamı işidince, «şu halkın söyleşüb gezdigi olmayasın ha?» dedi. «Halk ne diyü söyleşür?» dedi. Kuzgun aydur :

— Öyle söylerler ki, bülbul gibi pervâz etsem der kimi, bülbul gibi bağçede hür ötsem der kimi, bülbul gibi şakısam der kimi, bülbul gibi göge karşı zâr itsem der kimi, pervâne gibi yakılsam der. Halk böyle daima çağrışıp gezer. Ekseri pervâne ile bülbulü ziyade anarlar, dedi. Bu söz ve o kuşlarına baktım da ol zamandan beri sana âşık oldum, dedi. Ben seni bir ulu kuş sanırdım, ne var sen halkın öğdüğü kadar yok imişsin, dedi.

Bülbul aydur :

— Halk ne bilsin benim halimi, ancak hemân ağızlarına bir sözdür düşmüş, biri birinden işitmişler söyleşüb gezerler. Benüm halimden haberi yok. Beni bir âsâ yaradışı sanırlar.

Kuzgun aydur :

— Seni görünce nasıl idügin bildim, dedi. Hiç bu halkın tevâtur ettiği sözine inanılacak değil, dedi.

Bülbul aydur :

— Halk sözine inansan ne olsa gerek? Hakk'ın sözine inana gör, dedi.

Öyle deyince Kuzgun, başını yeleğünün arasına çekdi, bir sehl düşündü. Bülbul, ne düşünürsün? dedi. Kuzgun aydur :

— Anı düşünürüm ki, Hakk'ın sözüne inan, yohsa halkın sözü ne olsa gerek, dedin. Bunun Hak dedigi ne ola diye anı düşünürüm, dedi.

Bülbul aydur :

— Bu Hak demenin ma'nası çokdur. Amma Allah'ın bir adı Hak'dır.

Hak dedigim Allah'dur. Hakk'ın sözine inan demekdir, dedi.

Kuzgun bu kelamı işidinde bülbüle aydur :

— Senin bu sözüne, bu kılığına bakınca sana büyük söz'dür, dedi. Sen bu ma'nâyı ne yirden öğrendin? Hiç bir büyük kuş yanına vardın mı? dedi.

Bülbül aydur : «Ulu kuş diye niye dirsin?» dedi. (Kuzgun) : «Kuşların büyüğüne derim» dedi, (Bülbül) : «Kuşların büyüğü kangısıdır?» dedi.

Kuzgun aydur :

— Turna var, toy var, kartal var, kuzgun var. Bunlar ulu kuşlardır. Tur, na, kar(tal), toy birbirine benzer kuşlardır. Amma kuzgun büyükdür, dedi.

Bülbül aydur :

— Ma'rifetde bu kuşlar kangı yiğitdir? dedi. Kuzgun aydur :

— Sen ma'rifet diye niye dirsin? dedi. Bülbül aydur :

— Ma'rifet diye bir şeyin edebin ve kolayın bilmege derler, dedi. Kuzgun aydur :

— Edeb nidüğün bilmem, bir şeyün kolayın bilirim, dedi. Bülbül aydur :

— Nenin kolayın bilirsin, dedi. Kuzgun aydur :

— Hirfetlik etmeği bilirim, dedi. (Bülbül) :

— Nasıl hirfetlik edersin? dedi. Kuzgun aydur :

— Bir kaç yarân oluruz, göklere yukarı seyre gideriz, bir zaman seyr etdikden sonra bir bağçeye ineriz. At leşinden, it leşinden birisi elimize giderse, bunu ortaya aluruz, yarânlar ile zevk iderüz. Hirfetlik dediğim budur, dedi. Bülbül aydur :

— Bu ileşi neylersiz, cife değil mi, nice yersiniz? dedi. Kuzgun aydur :

— Niçin cifedür, ileş? dedi. Bülbül aydur :

— Ben çok bilmem, amma şeriatde murdar derler, dedi. Kuzgun aydur :

— Şeriat diye niye derler. Bülbül aydur :

— Allahu taâlâ ayet-i kelimesinde buyurmuş, Sultan-ı Enbiyâ hadisinde buyurmuş. Ayet-i kelim, hadis-i şerif birbirine mutabık etmiş, işte ana şeriat derler, dedi. Kuzgun bülbüle aydur :

— Sen nasıl kuşsun, bu senün söylediğin kelâmları bu kadar ulu kuş yanına varırım, bu kadar ulu kuş içinde gezerim hiç birinden işitmedim, dedi. Bülbül aydur :

— Senün anı işitmediğin aslı vardır. Ash budur ki, hirfetlik ederiz, cife yeriz dedin. Cifeyile hirfetlik eden bu asıl kelâmları işitmez. Cifecinin gözi kör, kulağı sağır olur, dedi. Kuzgun aydur :

— Benim halim nice olur? Ben bu kelâmları işidirim, dedi. Bülbül aydur :

— Sen ol cifeden geçmeyince işitemezsin, dedi. Kuzgun aydur :

— Cifeden nasıl geçeyim? dedi. (Bülbül) :

— Hirfetliğe cifeye varmaz olursun, cifeyi görmez olursun, gâyrı, helalden istersin, murdarı yemezsin. İşte cifeden böyle geçersin, dedi. Kuzgun aydur :

— Ya bunları yemez de ben ne yerim dedi. Bülbül aydur :

— N'oldı, yenecek bulunmaz mı? Allahu taâlâdan helâlden iste var, sen de ye, dedi. Bu kelâmdan sonra kuzgun bir sehl düşündü. Bülbül aydur :

— Ne düşünürsün? dedi. Kuzgun aydur :

— Anı (52-a) düşünürüm ki, senin hoş sözün tutarım, ammâ bana çetük gelir, dedi. Kangısı gelir dersin sen bana dersin ki, cifeden geç, dersin. Cifeden geçemem. İşte ol sözün çetük gelir, dedi. Kuzgun aydur :

— Ya bülbül gel bana cifeden geç diye teklif etme, gayrı nasıl teklif edersen et, dedi. Bülbül aydur :

— Ben sana nasıl teklif edeyim? Sen cifeden geçmedikten sonra, dünya dolusu ibadet etsen, sana faide olmaz, dedi. Bu kelâmdan sonra bülbül,

kuzgun ikisi de sükût oldular. Düşündükten sonra, bülbül kuzguna :

— Senin adın nedir? dedi.

— Benim adıma kuzgun demişler, dedi.

— Kuzgun demek ne demektür?

— Kuzgun demek : kuz yerlerde gezici demektür. Bülbül aydur :

— Halkdan biraz cevap işidirim, bu senin cevabın ana mutabık gelmedi.

— Nasıl cevap işitdin, dedi. Bülbül aydur :

— Öyle cevap işitdüm ki, bir mallı adam öldüğü zaman âdemler birikip dervişler birikip, ol mahalde âdemlerin birazı söyleşirler, derler ki : «Bu kişinin cenazesine ne çok adem geldi, ne çok derviş geldi» derler. Birazı da der ki : «Anlar hepsi de namaz kılmağa, kuzgunluğa gelirler. Bu gelenler çoğu kuzgundur», derler, dedi. Bu kelâmı işidince kuzgun bir sehl düşündi. Bülbül :

— Niçün düşünürsün? dedi. Kuzgun aydur :

— Ben ma'nanın bir yanını unutmuşum, anı düşünürüm, dedi. Bülbül aydur :

— Hangi yanını unutmuşsun? dedi. (Kuzgun) :

— Anı unutmuşam ki, kuzgun demek kuz yerlerde, sevâhir yerlerde gezici demektür, dedim. Bir yanını unutmuşum dedigim buna, biz kon yerlerde, yücelerde gezeriz, bir yerde bir ileş görünce ineriz, ol ileşin üzerine konarız, bir kaç yarân oluruz, ol ileşi yeriz. Karnımızı doyurup ileşi tüket-

dikten sonra her birimiz yüceye oturub da «Yarın elimize ileşimiz yok, yarın ne yeriz ola?» diye kayırırız. Dimeziz ki, bu gün nasibimizi veren, yarın da verir ola dimeziz. İşte ma'nanın bir yanını unutmuşam dedigim budur, dedi.

Bülbül aydur :

— Yokdur, cife yiyüb de kendinin ne yirde gezdiğin bilmek büyük mertebeden, dedi.

Bülbülden, kuzgun, cifeden murad nedir dersin : Bülbül didüğüm velilerdür. Cife dedigim haramdur. Kuzgun dedigim, haram yiyenlerdür.

Hak ta'âlâ bunlardan saklaya. Hayra yazsun şerrini anun Kirâmen Kâtibin Fâtiha birle anarsa iş bu kitâb sâhibin.

1. İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı, Ank., 1989, s. 163-166.
2. Bu hususta daha fazla bilgi için bak : M. Öcal Oğuz : «Halk Şiiri ve Bülbül Efsanesi» Türk Folkloru Araştırmaları 1987, MİFAD, Ank., 1987, s. 61-73'ten ayrı basım.
3. Risâle-i Cabbâr Kulu, Ank. Adnan Ötüken İl Halk Ktp. Yz. Numara : 484, s. 94.
4. Yazmanın Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesinde iki nüshası vardır. Birinci nüsha : 555 numarada (istinsah tarihi H. 1236/M. 1820, Sâlih Visâli istinsahı), İkinci nüsha : 484 numarada (istinsah tarihi H. 1281/M. 1864)'dır.
5. Ank. Milli Ktp., T.Y., numara A.2107.
6. Ank. Milli Ktp., T.Y., numara A.2316.